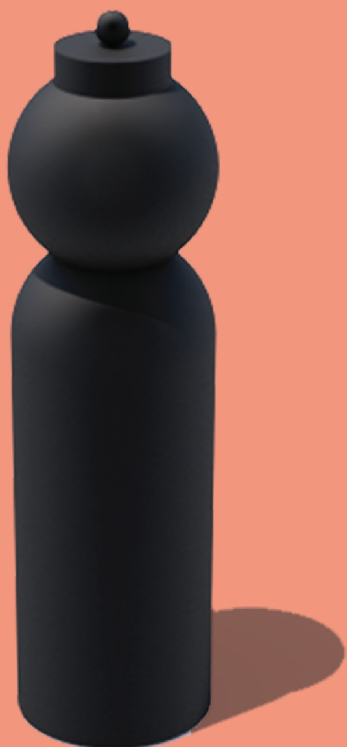

**Likainen
vyyhti**

Likainen vyyhti

Työperäisen hyväksikäytön
liiketoimintamalli

Toimittajat:
Anniina Jokinen
Natalia Ollus

Toimittajat:
Anniina Jokinen & Natalia Ollus

Kirjoittajat:
Bulgaria: Anton Kojouharov &
Atanas Rusev
Viro: Simone Eelmaa & Anna
Markina
Suomi: Anniina Jokinen
Latvia: Dace Kavasa & Lasma
Stabina

Ulkoasu:
Aleksandra Anikina

Kuvitus:
Simone Gaglione
www.simonegi.it

Taitto:
Aili Pääkkönen

Julkaisun on rahoittanut Euroopan unionin sisäisen turvallisuuden rahasto, joka koskee poliisiyhteistyötä, rikollisuuden ehkäisemistä ja torjumista sekä kriisinhallintaa (ISF-P).

ISBN 978-952-7249-09-3
ISSN 1799-5590
ISSN-L 1237-4741

Ministry of the Interior
Republic of Latvia

CSD
CENTER FOR
THE STUDY OF
DEMOCRACY

Sisällysluettelo

I. Johdanto	7
Tavoite ja kohderyhmät	8
Taustaa	10
II. Voittoa hinnalla millä hyvänsä	15
Hyväksikäytön tunnusmerkit	15
Visuaalinen malli	18
Työperäisen hyväksikäytön mahdollistavat rakenteet	21
Työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvät rikokset	26
Rahavirrat	27
III. Hyväksikäytöstä oikeuteen	32
Oikeuden saatavuus	32
Suosituksset eri toimijoille	34
Lähdeluettelo	35

OPEN

EMPLOYEES MUST
WASH HANDS

Johdanto

Työvoiman hyväksikäyttö ja ihmiskauppa ovat globaalin epätasa-arvon ilmentymiä. Köyhyys, sorto, sosiaalisten tai taloudellisten mahdollisuuksien puute, elintasoerot, väkivalta, konfliktitilanteet, poliittinen epävakaus sekä lukuisat muut tekijät ajavat ihmisiä niin EU:n sisällä kuin ulkopuolellakin etsimään itselleen parempaa tulevaisuutta. Työvoiman tarve on suuri etenkin matalapalkka-aloilla ja kausityössä. Nämä ovat aloja, joilla tarvitaan vähemmän koulutettua ja lyhytaikaista työvoimaa joustavin työehdoin.

*1. EU-rahoitteinen
Flows of illicit funds
and victims of
human trafficking:
uncovering the
complexities*

Tässä julkaisussa kuvataan ihmiskaupan sekä työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamallia. Siinä avataan, miten laillinen liiketoiminta voi kätkeä sisäänsä hyväksikäyttöä ja mitä kytköksiä työvoiman hyväksikäytöllä, ihmiskaupalla sekä talousrikoksilla on.

Mallissa kuvataan yleistajuisesti ja konkreettisten tapausesimerkkien avulla, miten hyväksikäyttö toteutetaan ja mitä keinoja ja rakenteita sen piilottamiseksi käytetään. Samalla avataan liittymäkohtia työperäisen hyväksikäytön, ihmiskaupan sekä talousrikosten ja niistä syntyneiden laittomien rahavirtojen välillä. Ilmiöön liittyvät myös esimerkiksi laajamittaiset veropetokset, kirjanpitorikokset, korruptio ja kilpailun vääristäminen.

Tämä julkaisu perustuu EU-rahoitteisen FLOW-projektin¹ puitteissa tehtyyn kartoitukseen Bulgariassa, Latviassa, Suomessa sekä Virossa. Keväällä 2019 tehdystä tiedonkeruusta käytiin läpi tuoreita tapauksia, keskeistä kirjallisuutta, media-artikkeleita ja haastateltiin mm. esitutkintaviranomaisia, työsuojelutarkastajia, syyttäjiä, veroviranomaisia, vilpillisiä yrittäjiä sekä ammattiliittojen ja järjestöjen edustajia. Kartoituksen aikana kiinnitettiin erityistä huomiota työperäisen hyväksikäytön uhrien haavoittuvuustekijöihin alihankintaketjun eri osissa, kuten siirtolaisstatukseen sekä sukupuoleen.

Tavoite ja kohderyhmät

Julkaisun tavoite on lisätä tietoisuutta työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamallista. Tällä tarkoitetaan liiketoiminnan harjoittamiseen käytettävää mallia, jossa hyödynnetään joko laillisia mutta lainsäädännön kannalta harmaalla alueella olevia ja/tai laittomia keinoja. Tarkastelun keskiössä ovat työvoiman hyväksikäytön eri piirteet sekä niihin liittyvät talousrikokset.

Mikäli tällaista toimintaa halutaan ehkäistä, on tärkeää puuttua oikea-aikaisesti myös lievempiin työperäisen hyväksikäytön ja talousrikosten muotoihin sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan selkeisiin ihmiskauppatapauksiin.

**Liiketoiminnan
laillisuuden määrittely
ei ole aina itsestään
selvää.**

Tämän julkaisun kohderyhmiin kuuluvat:

- EU:n jäsenvaltioiden päättäjät
- Viranomaistahot, kuten esitutkinta-, työsuojelu- sekä veroviranomaiset
- Kansalaisyhteiskunta, kuten ammattiliitot ja kansalaisjärjestöt
- Yritykset ja työnantajaliitot

Mallissa viitataan erityisesti seuraaviin käsitteisiin:

Työperäinen tai työvoiman hyväksikäyttö viittaa tapauksiin, joissa työntekijän työehdot ovat huonot, hän tekee pitkää työpäivää, on alipalkattu tai työskentelee huonoissa/turvattomissa työoloissa niin, että hänellä on hyvin rajalliset mahdollisuudet muuttaa tilannetta. Kansallisesta lainsäädännöstä riippuen nämä tilanteet voidaan määritellä erilaisiksi työrikoksiksi, mutta esimerkiksi pelkkä alipalkkaus ei ole Suomessa kriminalisoitu.

Pakkotyö viittaa mihin tahansa työhön tai palveluun, jossa ihmisiä pakotetaan rangaistuksen uhalla tekemään työtä. Vaikka joissain maissa pakkotyö on kriminalisoitu erillisenä rikoksena, useiden valtioiden lainsäädännössä se on kriminalisoitu ihmiskaupan yhtenä hyväksikäyttömuotona.

Pakkotyöhön liittyvä ihmiskauppa tai työperäinen ihmiskauppa viittaa henkilön hyväksikäyttöön useimmiten voiton tavoittelun nimissä. Työntekijän hyväksikäyttö voidaan luokitella ihmiskaupaksi, mikäli siinä ilmenee vapaudenriistoa, väkivaltaa, uhkailua, velkavankeutta, erehdyttämistä, valheellisia lupauksia tai psykologista painostusta/väkivaltaa. Ihmiskauppa on kriminalisoitu kaikissa Euroopan valtioissa, mutta työperäisen hyväksikäytön osalta on usein pientä maakohtaista vaihtelua.

Ihmiskaupan uhreilla on oikeus ehdottomaan, uhrikeskeiseen apuun. Uhrit eivät välttämättä ole oikeutettuja tällaiseen apuun, jos heidän katsotaan kärsineen vain työperäisestä hyväksikäytöstä. Tällaiset henkilöt ovat ns. **hyväksikäytettyjä ulkomaalaisia työntekijöitä**.

Siirtolaiset tai ulkomaalaiset työntekijät viittaavat tässä mallissa sekä EU:n ulkopuolelta saapuneisiin henkilöihin että EU-kansalaisiin, jotka työskentelevät jossain muualla kuin kotivaltiossaan. Samalla termiin liittyy tässä tapauksessa olennaisesti se, että henkilöiden tietämättömyyttä oikeuksistaan käytetään **rikollisesti hyväksi työnantajien, yritysten tai työnvälittäjien** toimesta. Nämä tahot hyödyntävät siirtolaisten haavoittuvuutta oman voittonsa maksimoimiseksi esim. maksamalla huomattavaa alipalkkaa sekä vaatimalla erinäisiä maksuja hyödykkeistä ja palveluista.

Taustaa

Euroopassa on tunnistettu kasvava määrä työperäisiä hyväksikäyttötapauksia maatalous-, siivous-, ravintola-, rakennus-, matkailu-, kuljetus- ja tuotantoaloilla (esim. Jokinen et al. 2011; FRA 2015). Näille aloille ominaista ovat usein pitkät ja moniosaiset alihankintaketjut, joissa saattaa ilmetä työperäistä hyväksikäyttöä sekä laittomia rahavirtoja, etenkin ketjun loppupäässä (Davies 2018; Ollus 2016; Smit 2011; Crane et al. 2019). EU:n sisällä työperäisen hyväksikäytön uhrit ovat usein EU-kansalaisia tai eurooppalaisia, mutta myös aasialaisia, afrikkalaisia ja keski- sekä eteläamerikkalaisia henkilöitä on hyväksikäytetty työelämässä.

Projektin neljässä kumppanimaassa tehdyn kartoituksen perusteella voidaan sanoa, että työperäinen hyväksikäyttö on yhteisörikollisuuden muoto, joka kumpuaa taloudellisen hyödyn tavoittelusta. Hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa harjoittavat yritykset saavuttavat toiminnallaan epäreilua taloudellista hyötyä, joka vääristää kilpailua ja markkinoiden toimintaa (Ollus 2016; Davies & Ollus 2019). Näin ollen hyväksikäytöllä tehty voitto häiritsee tervettä kilpailua ja vääristää liiketoimintaympäristöä EU:n sisämarkkinoilla.

Työperäisen hyväksikäytön sekä ihmiskaupan taustalla on voiton tavoittelu eri tasoilla, eivätkä siitä hyödy pelkästään rikolliset toimijat. Päin vastoin, usein myös laillisesti toimivat yritykset saattavat joutua osalliseksi ihmiskauppaan joko tiedostaen tai tiedostamatta.

On yhtä lailla selvää, että ilmiöön liittyvät tapaukset harvoin päätyvät tutkintaan ja tuomioon asti: monilla valtioilla on ongelmia sen määrittämiseksi, mikä tulisi määritellä vähemmän vakavaksi työperäiseksi hyväksikäytöksi, mikä vakavaksi ja mikä lopulta ihmiskaupaksi. Työntekijöiden hyväksikäyttö voi olla taloudellisesti tuottoisaa, ja kiinnijäämisen ja rangaistuksen riski on alhainen. Rikosoikeusjärjestelmän tapa käsitellä työperäistä hyväksikäyttöä on usein riittämätön, ja viranomaisilla voi olla hankaluuksia luokitella tapaukset nimenomaisesti ihmiskaupparikoksiksi (Alvesalo et al. 2014). Työrikokset eivät ole etusijalla ja tämän vuoksi esitutkintaviranomaiset eivät välttämättä tutki pelkkiä työperäisen hyväksikäytön tapauksia, mikäli ihmiskaupan merkkejä ei onnistuta tunnistamaan (ibid.).

Lisäksi häikäilemättömät yritykset ja vilpilliset yrittäjät hyödyntävät laillisia rakenteita ja keinoja maksimoidakseen voittonsa sekä piilottaakseen

tapahtuneen viranomaisilta. Paperilla kaikki näyttää olevan kunnossa, mutta totuus on toisenlainen. Nämä yritykset käyttävät hyväkseen sellaisia henkilöitä, jotka ovat tietämättömiä omista oikeuksistaan työmarkkinoilla ja joiden on olosuhteiden pakosta hyväksyttävä alipalkkaus ja huonot työehdot sekä joilta puuttuu mahdollisuuksia vaatia oikeuksiaan esim. palkkariita-asioissa.

Muodostaaksemme kokonaisvaltaisen tilannekuvan, olemme hyödyntäneet CATWOE²-analyysimallia, jota käytetään tavanomaisesti liike-elämässä ongelmantunnistamis- ja ratkaisukeinona tapauksissa, joissa ilmenee monia ja jopa vastakkaisia intressejä (Checkland & Poulter 2006). Mallissa otetaan huomioon asiakkaiden, toimijoiden, muutosprosessin, maailmankuvan, omistajien sekä ympäristörajoitteiden näkökulmat. Näin pystytään avaamaan työperäiseen hyväksikäyttöön puuttumisen monimuotoisia haasteita. Tämän aikaansaamiseksi on otettava huomioon kaikki olemassa olevan järjestelmän eri osat.

2. CATWOE tulee englannin sanoista Customers, Actors, Transformation process, World view, Owner, Environmental constraints, eli asiakkaat, toimijat, muutosprosessi, maailmankuva, omistaja ja ympäristörajoitteet.

**FLOW-projektin
tavoittelema muutos
on tehdä työperäisestä
hyväksikäytöstä
kannattamatonta ja
helposti havaittavaa.**

C	<p>“Asiakkaat” Ne, joihin kyseinen tilanne vaikuttaa; uhrit tai hyödynsaajat</p>	<p>Työntekijät ja työnantajat Kunnat ja julkiset järjestöt Yritykset Kuluttajat</p>
A	<p>“Toimijat” Ne, jotka ovat joko suoraan tai epäsuoraan mukana tilanteessa; ne, jotka toimivat muutoksen tuottamiseksi.</p>	<p>Työntekijät Työnantajat Rikoksenteelijät Yritykset</p>
T	<p>“Muutos” Tarkoituksellinen toiminta muutosprosessina, joka perustuu maailmankuvaan</p>	<p>Nykyinen järjestelmä mahdollistaa työperäisen hyväksikäytön johtuen sekä vallalla olevista käytännöistä että riittävän valvonnan, kontrollin ja seuraamusten puutteesta</p>
W	<p>“Maailmankuva” Toiminnan määrittävä maailmankuva</p>	<p>Kapitalistinen järjestelmä, joka keskittyy voiton maksimointiin esimerkiksi palveluita ulkoistamalla</p>
O	<p>“Omistaja” Ne, joilla on muutosvaltaa.</p>	<p>Valtiot, Euroopan komissio, Euroopan unioni, viranomaiset, viime kädessä työntekijät itse</p>
E	<p>“Ympäristörajoitteet” Suuremmat globaalit prosessit, tilannetta ajavat tekijät</p>	<p>Globalisaatio Globaali epätasa-arvoisuus Siirtolaisvirrat EU:ssa ja sen ulkopuolella Oikeusjärjestelmät ja -käytännöt Vastakkainasettelu ja ulossulkeminen</p>

Voittoa hinnalla millä hyvänsä

Hyväksikäytön tunnusmerkit

Vaikka riskialat ja uhrien profiilit vaihtelevat kohdemaan maantieteellisestä sijainnista sekä talouden ja työllisyyden tilanteesta riippuen, työperäisen hyväksikäytön piirteet pysyvät jokseenkin samoina eri puolilla Eurooppaa. Ulkomaalaiset työntekijät tekevät usein pitkää päivää, heille ei makseta työehtosopimuksen mukaista palkkaa ja he kohtaavat usein myös muita hyväksikäytön muotoja (ks. kuva 1 alla). Uhrien kontrolloimiseksi käytetään väkivallan sijaan yleensä hienovaraista, psykologista manipulointia.

Siinä missä Suomi on yleisesti ottaen sekä ihmiskaupan kohde- että kauttakulkumaa, on Bulgaria, Viro sekä Latvia usein nähty lähtömaina, joiden kansalaisia hyväksikäytetään Länsi- ja Pohjois-Euroopassa. Neljän kumppanimaan havainnot kuitenkin osoittavat, että ainakin Viro ja Latvia ovat myös muuttumassa kohde- ja kauttakulkumaiksi esim. ukrainalaisille työntekijöille, joita hyväksikäytetään rakennusalalla.

Ei makseta ilta-, ylityö ja viikonloppuisiä

Työolosuhteisiin liittyvä painostus **Palkkojen pidättäminen**

Ylipitkät työpäivät **Alipalkkaus** Seksuaalinen väkivalta tai sillä uhkaaminen

Ylisuuret kuljetusmaksut **Ylisuuret tai laittomat rekryointimaksut**

Kanssakäymisen estäminen muiden ihmisten kanssa **Työntekijän liikkumisen rajoittaminen**

Henkilöllisyystodistuksen poisottaminen

Fyysinen väkivalta tai sillä uhkaaminen

Kuva 1 | Työperäisen hyväksikäytön muodot

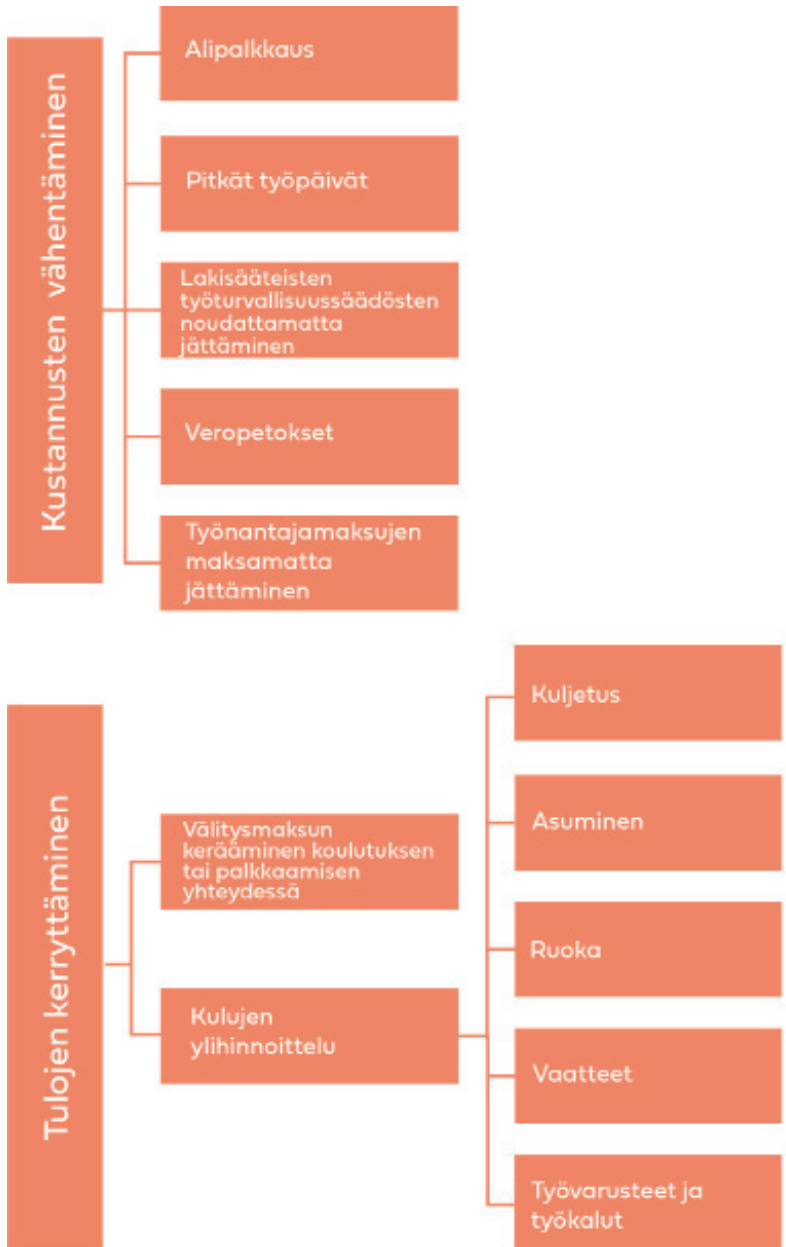
Työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan liiketoimintamalli

Yleensä ihmiskaupan harjoittajien liiketoimintamallit keskittyvät kahteen pääasialliseen voitontekemiskeinoon: kustannuksien vähentämiseen sekä tulojen kerryttämiseen laskuttamalla työntekijältä erilaisia ylimääräisiä kustannuksia (Allain et al. 2013). On kuitenkin huomionarvoista, että tosiasiaa rikoksenteijät turvautuvat useisiin eri tekotapoihin ja että kaikki työperäinen hyväksikäyttö ei välttämättä ole ihmiskauppaa.

Kustannusten vähentämisstrategia nojautuu työkustannusten karsimiseen eri keinoin. Näitä ovat esimerkiksi: alipalkkaus, uhrien palkanmaksun lykkäys, ylipitkät työtunnit, lakisääteisten työturvallisuussäädösten noudattamatta jättäminen, veropetokset sekä työnantajamaksujen maksamatta jättäminen. Tulojen kerryttämisstrategia perustuu ennakkomaksujen perimiseen esim. palkkauksen tai koulutuksen yhteydessä sekä erinäisten kulujen ylihinnotteluun (esim. välitysmaksut, kuljetus, majoitus, ruoka, vaatteet, työvarusteet ja työkalut) (Allain et al. 2013; CSD 2019). Molemmat strategiat ovat jaoteltuna kuvassa. Yksittäisessä tapauksessa työntekijää hyväksikäyttävä työnantaja tai yritys voi käyttää useita tai jopa kaikkia yllä mainittuja tekotapoja.

Yleisimmin hyväksikäytössä on kyse huomattavasta alipalkkauksesta, jonka yhteydessä palkasta vähennetään erinäisiä kuluja, kuten välityspalkkiota tai asumis-, ruoka- ja työvälinekustannuksia.

Tämä puolestaan voi johtaa velkaantumiseen ja näin ollen suurempaan riippuvaisuussuhteeseen hyväksikäyttäjistä. Viime kädessä työperäinen hyväksikäyttö on mahdollista, koska tietyt olemassa olevat käytännöt vaikuttavat erityisen epäedullisesti ja haavoittavasti ulkomaalaistaustaisiin työntekijöihin (Ollus 2016). Työperäisessä hyväksikäytössä ei ole välttämättä kyse ainoastaan järjestäytyneestä rikollisuudesta vaan yhteismarkkinoiden ja liiketoimintaprosessien sisäänrakennetuista ominaisuuksista, joita edistää lisäksi riittämätön sääntely ja valvonta (Davies & Ollus 2019).

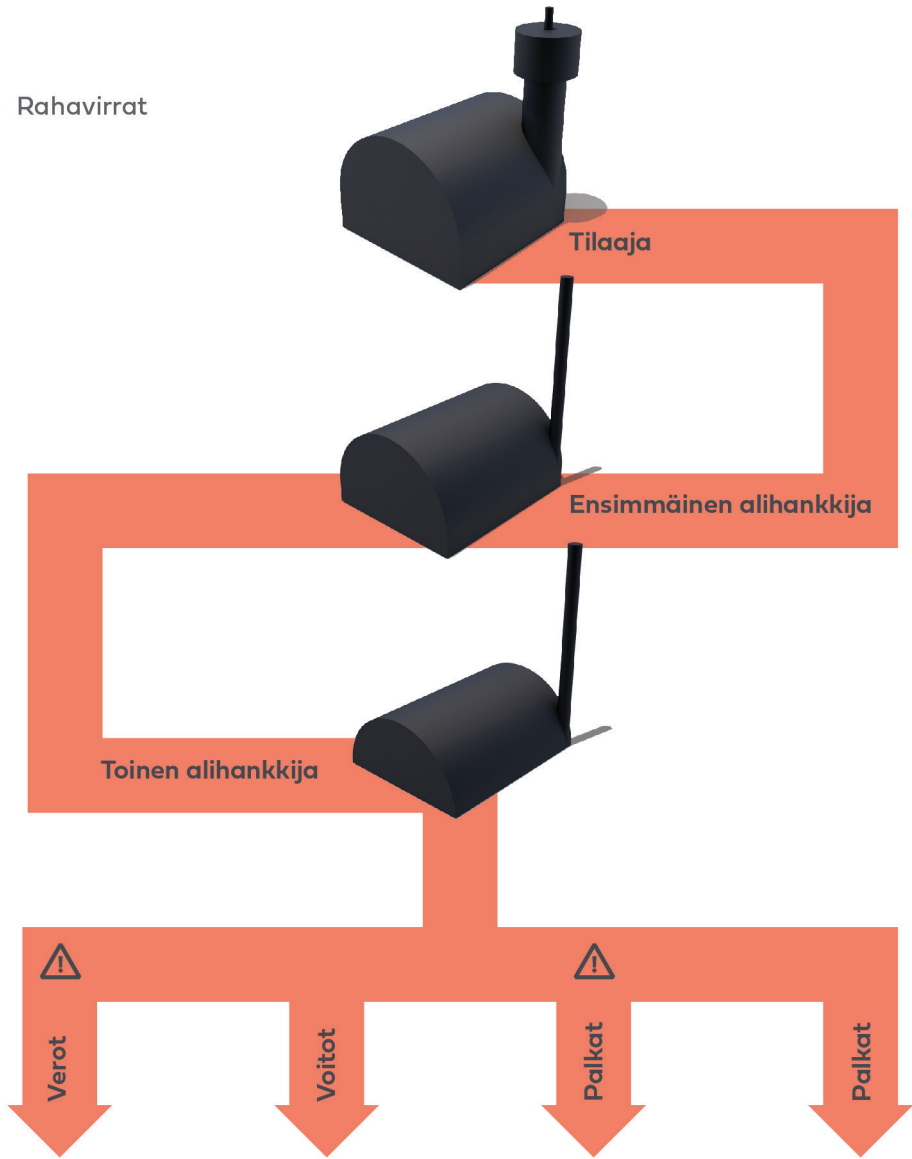

Kuva 2 | Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamalli: voitontekemiskeinot

Visuaalinen malli

Seuraava visuaalinen malli perustuu Bulgariasta, Virosta, Suomesta ja Latviasta kerättyjen hyväksikäyttötapausten analyysiin. Niistä on muodostettu yleistetty, eurooppalainen malli, jolla kuvataan työperäisen hyväksikäytön toimintalogiikkaa ja menetelmiä. Kuviossa havainnollistetaan, miten työvoiman vapaa liikkuvuus, epätasa-arvoisuus sekä erilaiset työmarkkinarealiteetit johtavat sellaisiin hyväksikäyttötilanteisiin, joissa itse hyväksikäyttö on saatettu piilottaa laillisten rakenteiden avulla, kuten pitkien alihankintaketjujen sisään.

Rahavirrat

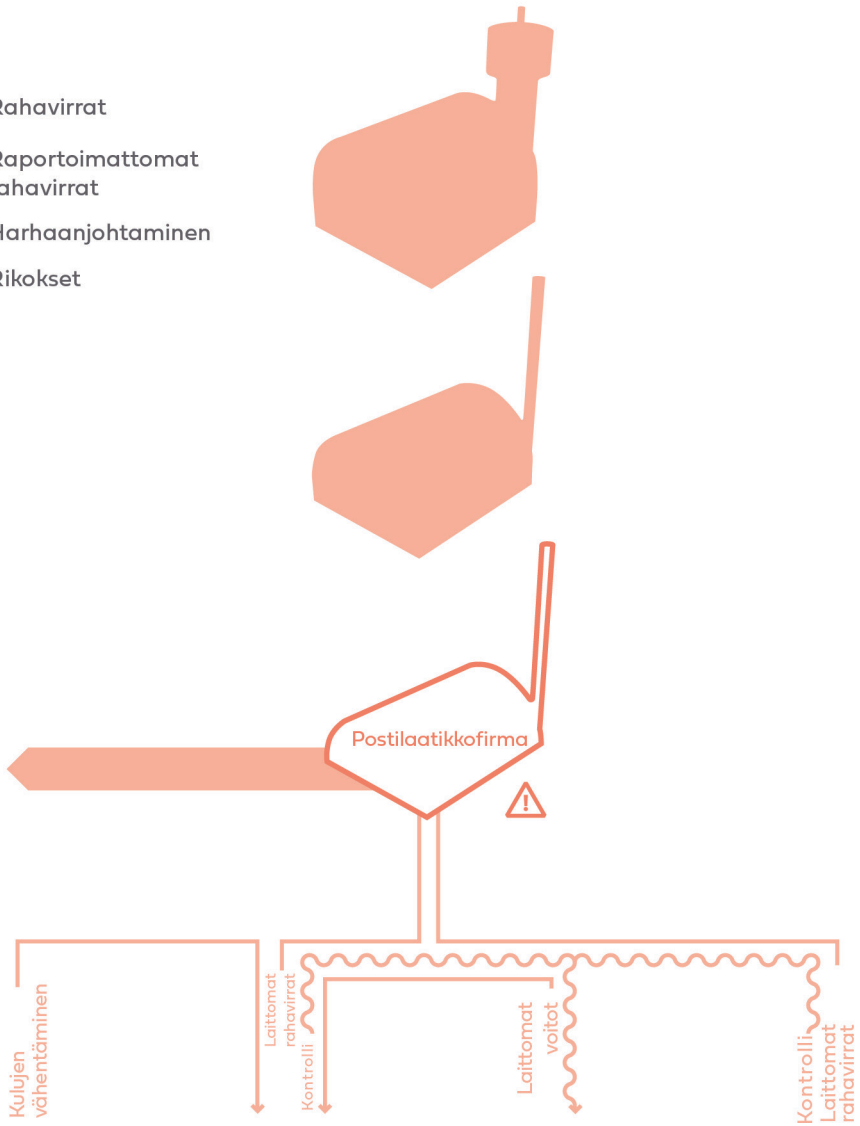
Viranomaiset

Työnantajat

Työntekijät

Väliportaan
esimiehet

- Rahavirrat
- Raportoimattomat rahavirrat
- Harhaanjohtaminen
- Rikokset

Viranomaiset

Tekijät

Uurit

Välikädet

Työperäisen hyväksikäytön mahdollistavat rakenteet

Monissa työvoiman hyväksikäyttö- ja ihmiskauppatapauksissa esiintyy veropetoksia sekä työnantajamaksujen maksamatta jättämistä, jonka tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman paljon voittoa. Rikoksenteelijät hyödyntävät laillisia liiketoiminnan rakenteita, ja he käyttävät usein monia erilaisia keinoja välttyäkseen viranomaisten katseilta. Projektin kaikissa neljässä kumppanimaassa havaittiin tilanteita, joissa esiintyi seuraavia tekotapoja:

• Näennäisesti itsenäinen ammatinharjoittaminen

Näennäisesti itsenäisessä ammatinharjoittamisessa eli vale- tai pakkoyrittäjyydessä uhri saadaan rekisteröitymään itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi kohdemaassa joko harhaan johtamisen, erehdyttämisen, manipuloinnin tai väkivallan keinoin, vaikka he todellisuudessa työskentelevät yhä työnantajan alaisuudessa. Tätä tekotapaa muistuttaa myös Bulgariassa esiin tullut toisenlainen petos, jossa uhrin pakotetaan osakkeenomistajiksi osakeyhtiöön (Federal Public Service Social Security 2011). Molemmissa tapauksissa työnantaja sälyttää verot ja työnantajamaksut työntekijöiden vastuulle.

Uhrin laitetaan allekirjoittamaan sopimukset kielellä, jota he eivät ymmärrä, eikä heille kerrota olennaisista verosäädöksistä tai maksuvelvoitteista. Tämä johtaa lopulta siihen, että heille kertyy suuria määriä maksamattomia veroja ja muita maksuja.

Virossa tavanomainen keino on yksityisen osakeyhtiön (ns. rajavastuuyhtiöiden) perustaminen veropetoksien tekemiseksi. Tällaiset yhtiöt ovat valmiita useisiin toimiin karttaakseen veroja. Työntekijöiden palkkaamisen sijaan yhtiöt kehottavat näitä perustamaan omia yrityksiä, jolloin sopimukset tehdään kahden yrityksen välillä perinteisten työsopimusten sijaan. Varsinaiseen työn määrään tämä ei vaikuta, mutta sen laillisiin puitteisiin kylläkin. Näin urakoitsija voi säästää jopa 40 % tavanomaisista työkustannuksista. Virossa tällaista menettelyä kutsutaan "OÜtamiseksi" eli osakeyhtiöittämiseksi, ja se on projektin havaintojen perusteella vahvasti kytköksissä työperäiseen hyväksikäyttöön.

• Työntekijöiden lähettäminen

Toinen työperäisen hyväksikäytön yhteydessä käytetty tekotapa on lähetettyjä työntekijöitä koskevien säädösten hyväksikäyttäminen. Tapauksissa alemman palkkatason eurooppalaisista valtioista, kuten Bulgariasta, Romaniasta, Ukrainasta, Moldovasta, Albaniasta sekä Pohjois-Makedoniasta kotoisin olevia työntekijöitä palkataan yhdestä EU-maasta käsin ja lähetetään toiseen. Virossa ja Latviassa on tunnistettu kasvava määrä hyväksikäytettyjä ukrainalaisia lähetettyjä työntekijöitä, jotka on lähetetty kohdemaihin puolalaisten tai liettualaisten yritysten kautta.

Näissä tapauksissa työntekijät tienaavat alle minimipalkan, työskentelevät yli sovittujen työtuntien kehoissa työoloissa työterveys- ja turvallisuutta koskevien säädösten vastaisesti.

Tällaiseen menettelyyn turvautuvat työnantajat eivät pelkää maksaa liian alhaista palkkaa vaan välttelevät myös maksamasta veroja ja työnantajamaksuja. Näissä tapauksissa perustetaan yleensä vähintään yksi yritys kohdemaassa (Latvia tai Viro) ja yksi tai useampi yritys kauttakulkumaahan (Puola tai Liettua). Jälkimmäiset ovat yleensä peiteyhtiöitä tai muita bulvaaneja vailla minkäänlaisia varoja. Monissa tapauksissa työntekijöitä lähettävät yritykset solmivat laillisen sopimuksen joidenkin työntekijöiden kanssa, kun taas toisten kanssa tehdään joko valesopimus tai ei sopimusta ollenkaan. Toisinaan taas työntekijät työskentelevät vuokratyösopimuksilla. Kaikki yllä olevat tilanteet ovat luokiteltavissa työperäiseksi hyväksikäytöksi projektin neljän kumppanimaan kartoitusten perusteella.

• Pitkät alihankintaketjut • Postilaatikkoyritykset

Pitkiä alihankintaketjuja esiintyy erityisesti suurten rakennus- ja siivousalan yritysten toiminnassa. Sisällyttämällä lukuisia yrityksiä alihankintaketjuun voidaan välttää tilaajavastuuta sekä harhauttaa viranomaisia, sillä viranomaisten on näin hankalampaa erottaa, kuka työskentelee kenelle. Pitkiä alihankintaketjuja voidaan myös käyttää erinäisten työlakirikkeiden, veropetosten ja kirjanpitorikkomusten piilottamiseen.

Toisinaan viranomaisten harhauttamiseksi saatetaan pystyttää ns. pöytälaatikkoyrityksiä, joilla ei ole toimintaa tai varallisuutta. Niiden avulla pyritään pitämään yrityksen paperit puhtaana sekä välttämään tilaajavastuuta ja muita velvollisuuksia. Mikäli viranomaiset saavat tietää menettelystä, tekijöiden on helppo päästä eroon näistä yrityksistä.

Tällainen alihankkija saattaa: (i) toimia henkilöstövuokrausyrityksenä; (ii) käyttää vastuun välttämiseksi ns. kuittiyhtiötä tai muuta välittäjätahoa, jonka kautta palkataan siirtolaisia, jotka vastaavasti saavat huonoa palkkaa ja joutuvat työskentelemään huonoissa oloissa; (iii) käyttää alihankintaketjua hyödykseen lukuisten eri yritysten kautta. Pitkän ketjun logiikka on, että ketjun viimeinen yritys maksaa alhaista palkkaa työntekijöille, jolloin muut ketjun yrityksen saavat suuremman tuoton kantamatta vastuuta ketjun loppupään toimista; (iv) käyttää yksityisiä osakeyhtiöitä, ts. rajavastuuyhtiöitä näennäisten laskujen tai siirtojen teettämiseksi, joilla selitetään tekijöiden välillä liikkuvat rahavirrat. Samaan aikaan alihankkija kuitenkin palkkaa ulkomaalaisia työntekijöitä ilman kirjallisia sopimuksia tai muita papereita, jolloin työntekijöiden on vaikea vaatia maksamattomia palkkoja todistusaineiston puuttuessa.

Seuraavassa esimerkkitapauksessa avataan yllä kuvattuja keinoja. Bulgariassa ilmi tulleessa tapauksessa Itävallassa toimiva laillinen yhtiö jäi kiinni osallisuudestaan bulgarialaisen yrityksen harjoittamaan työperäiseen ihmiskauppaan ja hyväksikäyttöön.

Huoltoasematapaus (2017-2018)

Bulgarialainen henkilö perusti yrityksen Bulgariassa, joka rekrytoi työntekijöitä British Petroleum -yhtiön (BP) huoltoasemille Itävaltaan. Bulgarialainen yritys allekirjoitti sopimuksen Itävallassa toimivan franchise-yrittäjän kanssa, jossa se sitoutui toimittamaan huoltopalveluja 2-3 huoltoasemalle. Bulgarialainen yritys mainosti työmahdollisuutta paikallisessa mediassa ja rekrytoi siihen syrjäytyneitä romanitaustaisia miehiä.

Työntekijät lähetettiin Itävaltaan, jossa he solmivat kuuden kuukauden työsopimuksen. He olivat Itävallassa kuitenkin vain kolme kuukautta, jottei heidän tarvitsisi EU-säädösten mukaisesti rekisteröidä asuinpaikkaansa Itävaltaan. Yhtä huoltoasemaa kohti oli noin 3-4 uhria, ja heille maksettiin noin 50 euroa viikolta. Erään huoltoaseman pitäjä avusti bulgarialaista yritystä työntekijöiden kontrolloimisessa. Hän ja toinen mies uhkasivat työntekijöitä, käyttäytyivät heitä kohtaan väkivaltaisesti sekä takavarikoivat heidän henkilöllisyystodistuksensa. Sekä huoltoaseman pitäjä että hänen avustajansa saivat lisäbonusta bulgarialaiselta firmalta käteisen muodossa.

Franchise-yhtiön sekä rekrytointifirman väliset sopimukset ja jälkimmäisen rekrytointisopimukset olivat paperilla täysin laillisia ja asianmukaisia. Itävaltalaisyritys maksoi bulgarialaisyritykselle 2 300 euroa kuukaudessa jokaisesta työntekijästä eikä ollut ollut tietoinen tiloissaan tapahtuvasta työperäisestä hyväksikäytöstä.

- Rahavirrat
- Epäviralliset rahavirrat
- Rekrytointimenetelmät ja kontrollikeinot

Tilaaja
Suuri ja tunnettu yritys Itävallassa

Alihankkija 1
Franchise yrittäjä Itävallassa

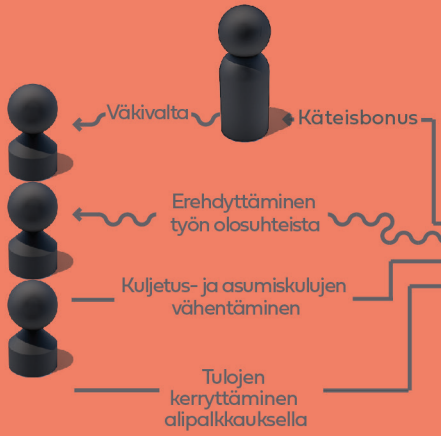
Laillinen sopimus

Laillinen sopimus

Alihankkija 2
Yritys Bulgariassa

Huoltoasema 2

Rahapesu / veropetokset

Välikädet
Huoltoaseman esimiehet

Uhrit
Syrjäytyneet romanimiehet

Työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvät rikokset

FLOW-projektin maakohtaiseen kartoitukseen perustuen löydettiin talousrikollisuutta- ja muita rikoksia, jotka tavallisesti esiintyvät työperäisen hyväksikäytön ja -ihmiskaupan yhteydessä.

Monissa tapauksissa viranomaiset kykenevät tunnistamaan vain osan hyväksikäyttöön liittyvistä rikoksista. Siksi ilmeisiä tapauksia ei välttämättä tutkita tai määritellä ihmiskaupaksi. Tällaisten tapausten tutkinta on usein työlästä ja vaatii erikoisosaamista niin työrikosten, talousrikosten kuin ihmiskaupan osalta. Tämän lisäksi tarvetta on myös tulkkaukselle.

Talousrikokset	Asiakirja-rikokset	Sosiaaliturvan väärinkäyttö	Veropetokset ja työnantajamaksujen välttely
Rahanpesu	Maksukortti-rikokset	Lahjonta	Kiristys ja kiskonta
Työlainsäädännön rikkomiset	Työturvallisuusrikokset	Petos	Laittomien rekrytointimaksujen pyytäminen

Rahavirrat

Työperäiseen ihmiskauppaan liittyvät rahavirrat koskevat usein käteistä rahaa. Alojen välillä on kuitenkin eroja, sillä toisilla esiintyy enemmän käteissiirtoja (esim. maatalous-, autonpesu- sekä ravintola-aloilla), kun taas esimerkiksi elintarvike- ja rakennusaloilla suositaan tilisiirtoja (CSD 2019). Projektin neljän maan kartoituksen löydöt osoittavat, kuinka vaikeaa laittomien rahavirtojen seuranta on toteuttaa etenkin käteisen osalta.

Useissa analysoiduissa tapauksissa todisteet viittaavat siihen, että rahavirrat ovat melko suoria mutta työperäisen hyväksikäytön ja siihen liittyvien talousrikosten rakenteet taas erittäin monimutkaisia. Näin laitonta toimintaa voidaan paremmin peitellä esim. piilottamalla sitä alihankintaketjun loppupäähän.

Rahavirtoja voidaan yksinkertaistaa erilaisilla työntekijöiden palkoista vähennettävillä maksuilla, joiden ansiosta rahaliikennettä on hankala todentaa. Lisäksi ainakin Virossa on alkanut esiintyä kasvavaa kryptovaluutan käyttöä, jolla maksetaan usein – etenkin suurituottoisen toiminnan kohdalla – työvoiman hyväksikäyttöä ja talousrikoksia harjoittavien välikäsien ja “projektipäälliköiden” palkat. Kun rahavirrat ajetaan kryptomarkkinoille, itse toiminta muuttuu hämärämmäksi. Näin ollen rahavirtoja on entistä vaikeampi havaita, jäljittää ja yhdistää tiettyyn toimintaan (esim. laittomiin työväilytykseen).

Vaikuttaa myös siltä, että työperäiseen hyväksikäyttöön kohdistuvassa ihmiskaupassa on vähemmän alkuinvestointeja sekä juoksevia kuluja verrattuna seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään ihmiskauppaan. Samanaikaisesti kummatkin näyttävät tuottavan verrattain paljon etenkin, kun hyväksikäytön uhreina on useita henkilöitä (CSD 2019).

Tutkimukset ja uutiset Suomessa osoittavat, että etnisten ravintoloiden yhteydessä esiintyy sekä harmaata taloutta että työvoiman hyväksikäyttöä. Sen lisäksi, että nämä yritykset eivät maksa asianmukaista palkkaa tai jättävät palkan kokonaan maksamatta, ne eivät ilmoita kaikkia myyntituottojaan veroviranomaisille. Käteis- tai lounassetelimaksuja ei kirjata, tai kassakonetta peukaloidaan poistamalla sieltä edeltäviä maksuja. Pimeää rahaa voi kertyä asiakasmääristä riippuen muutamasta sadasta yli tuhanteen euroon päivässä.

Suomessa toimiva nepalilaisravintola

Neljä nepalilaistaustaista henkilöä pyörittivät kahta nepalilaista ravintolaa Kuopiossa. Päätekijä A oli naimisissa tekijä B:n kanssa, ja C oli A:n veli. Tekijä D oli aiemmin työskennellyt näille tarjoilijana. Ryhmä rekrytoi kolme miestä Nepalista työskentelemään Kuopioon luvaten heille parempaa tulevaisuutta Suomessa. Miesten täytyi maksaa laittomat rekrytointimaksut (15 000 euroa) työpaikan saamiseksi, ja heidät pakotettiin tekemään pitkä päivää mitättömällä palkalla.

Tekijät avasivat uhreille kaksi pankkitiliä (X ja Y). Näiden 1 800 euron kuukausitulot maksettiin tilille X, mutta tosiasiasa yhdelläkään uhreista ei ollut pääsyä tilille. Tilejä käytettiin sen sijaan A:n ja B:n rahapesua varten. Uhrin saivat vain pientä ”taskurahaa”, joka maksettiin tilille Y. Evätessään asianmukaiset palkat kolmelta työntekijältään rikoksenteijät tienasivat ainakin 150 000 euroa.

Lisäksi hyväksikäytön yhteydessä tehtiin lukuisia talousrikoksia, eritoten törkeitä veropetoksia ja kirjanpitorikoksia. Kotietsinnän aikana poliisi takavarikoi yli 54 000 euroa käteistä päätekijän asunnosta. Talousrikostutkinta paljasti, että yritys oli jättänyt ilmoittamatta ravintolan myyntituottoja (bruttona vähintään 129 530 euroa vuonna 2015 (30.6.2014–30.6.2015), 119 079 euroa vuonna 2016 (1.7.2015–30.6.2016) ja 36 337 euroa vuonna 2017 (1.7.–31.12.2016)). Lopulta poliisin ja veroviranomaisten laskujen perusteella kirjaamattomia myyntituloja oli kaiken kaikkiaan 284 946,33 euron edestä. Lisäksi ilmoittamatta jätettyjä ja maksamattomia alv-maksuja oli 58 000 euron edestä. Tämän päälle veroviranomaiset arvioivat, että maksamattomia veroja oli 48 000 euroa vuonna 2015 ja 35 000 euroa vuonna 2016 eli yhteensä 83 000 euroa. Näin vältettyjen verojen loppusummaksi kertyi 141 000 euroa.

Talousrikostutkinnassa tuli ilmi, että yrityksen omistajat manipuloivat myyntilukujaan järjestelmällisesti ottamalla, korjaamalla tai poistamalla tuottoja kassalaitteesta. Tämä koski etenkin käteismaksuja, mutta mukana oli myös korttimaksuja. Pakollisia kuukausittaisia tositteita, joita tulostettiin kassalaitteesta, oli myös poistettu. Kyseinen menettely lasketaan kirjanpitorikokseksi. Tutkiessa ravintolan tietokonetta viranomaiset löysivät lisäksi Excel-
taulukon, jossa ilmeni tosiasiallinen kirjanpito, tuotot ja syrjään asetetut rahat. Löytö oli erittäin tärkeä talousrikoksellisen näytön kannalta.

Oikeudenkäynnin aikana rikoksenteijät tunnustivat rikoksensa välttääkseen liiketoimintakiellon. A tuomittiin kolmesta erillisestä ihmiskaupparikoksesta, kahdesta kirjanpitorikoksesta sekä kolmesta

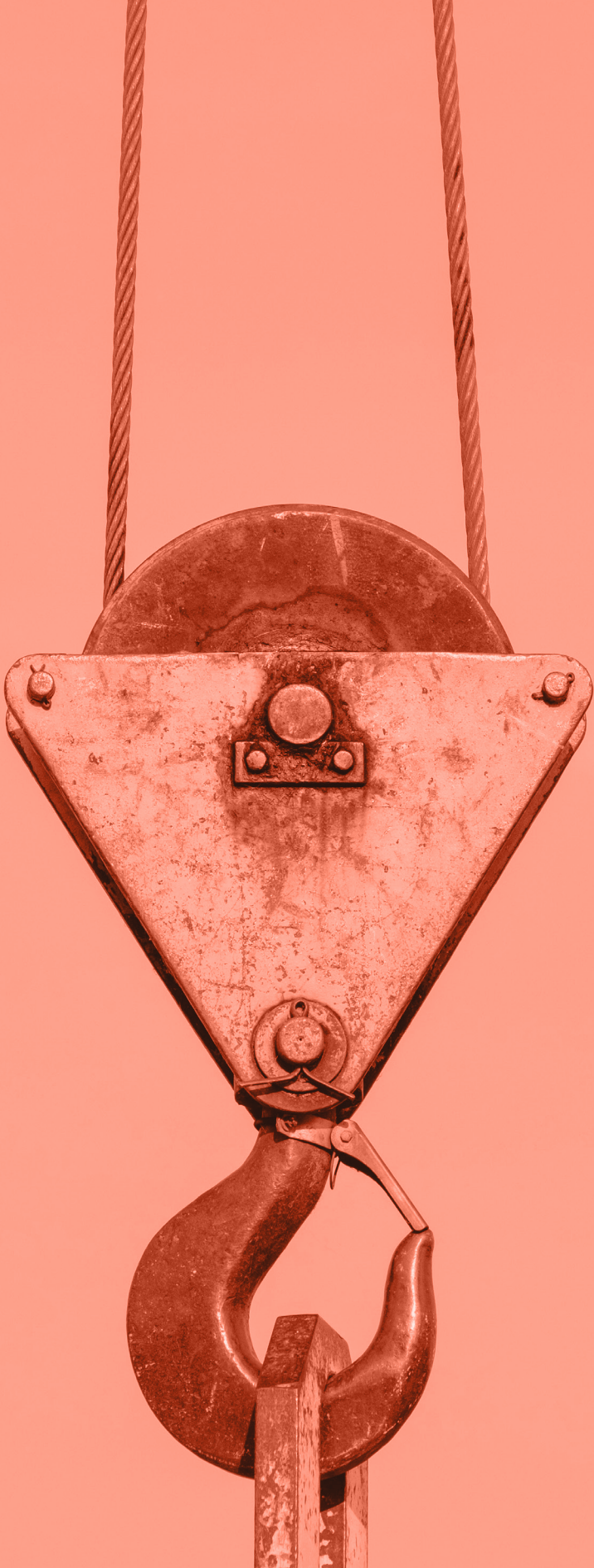
törkeästä veropetoksesta vuoden ja kahdeksan kuukauden ehdolliseen vankeuteen. B tuomittiin kuuden kuukauden ehdolliseen kolmesta kiskonnantapaisesta työsyryntärikoksesta. C ja D tuomittiin kumpikin maksamaan 25 päiväsakkoa kolmesta työsyryntärikoksesta. A ja hänen yrityksensä määrättiin lisäksi maksamaan kolmelle nepalilaismiehelle kärsimyksestä johtuvaa vahingonkorvausta yhteensä 50 000 euron edestä. Tämän lisäksi ravintola määrättiin maksamaan yhteensä 150 000 euron edestä maksamatta jääneitä palkkoja sekä 53 934 euroa maksamattomia veroja.

Helsingin Sanomissa 30.3.2019 haastateltu uhri ei ole saanut takaisin maksamattomia palkkojaan. Vaikka poliisi takavarikoi varoja yli 200 000 euron edestä ravintolan omistajilta, verottaja peri omat saatavansa ennen kuin uhreille maksettiin mitään. Näin ollen uhrit saavat korvauksensa pienissä kuukausittaisissa erissä. Uhri ilmaisi katkeruutta ravintolan omistajia ja suomalaista oikeusjärjestelmää kohtaan. (HS 30.3.2019). Tuomioista huolimatta ravintola jatkoi toimintaansa, kunnes se suljettiin 2019 syksyllä maineen tahrautumisen ja asiakkaiden boikotoinnin takia.

Maaliskuussa 2019 Paavo Teittinen kirjoitti Helsingin Sanomiin pitkän jutun työperäisestä hyväksikäytöstä nepalilaisissa ravintoloissa. Artikkelissa tuotiin esille, kuinka käteisvaroja vietiin ravintolasta omistajan tai tämän sukulaisen asuntoon. Kun joku asianosaisista matkusti Nepaliin, hän otti mukaansa aina tukun rahaa. (HS30.3.2019).

”Melkein kaikki raha menee takaisin. XX [tunnettu ravintoloitsija] on tuonut Suomeen satoja ihmisiä, ja aina kun joku heistä lentää sinne, heidän pitää viedä mukanaan käteistä.” Haastateltu siirtolaistyöntekijä. (HS 30.3.2019)

Kaiken kaikkiaan on selvää, että hyväksikäytöllä saavutettu tuotto riippuu pitkälti työntekijöiden haavoittuvuudesta. Mitä haavoittuvaisempi uhri on, sitä epätodennäköisempää on, että tämä ilmiantaisi toiminnan viranomaisille. Näin hyväksikäyttö voi jatkua vuosia. Hyväksikäytöstä ja ihmiskaupasta saadut tuotot sijoitetaan sekä yksinkertaisiin elämäntavan parannuksiin että kiinteistösijoituksiin, kryptovaluuttoihin ja rajat ylittäviin rahansiirtoihin.

Hyväksikäytöstä oikeuteen

Oikeuden saatavuus

Ennaltaehkäisyyn ja puuttumisen erityinen haaste on siinä, että työperäisen hyväksikäytön uhrit eivät kovin usein kerro kokemuksistaan viranomaisille. Suomessa haastatellut kansalaisyhteiskunnan ja viranomaisten edustajat sanoivat ymmärtävänsä uhrien vastahakoisuuden, sillä kertoessaan kokemastaan, henkilö saattaa menettää työpaikkansa ja/tai työlupansa. Lisäksi työntekijät eivät välttämättä ole edes tietoisia hyväksikäytöstä, sillä heillä ei ole tarvittavaa tietoa omista oikeuksistaan työelämässä (esim. työehtosopimusten mukaisista vähimmäispalkoista ja työsuojelusäädöksistä).

Haastattelusitaatti: Monet lähetetään tänne vaan 3 kuukaudeksi töihin ja sit lähtee pois. Se on riskittömämpää sille työnantajalle, sit se pahimmassa tapauksessa joutuu maksamaan sen palkan siltä ajalta niille. Jos sattuu jäämään kiinni. Niitä käytetään vaan vähän aikaa ja sitten kaveri lähtee takas oikeasti, tai sitten vaan firma vaihtuu ja uudet paperit. Näyttää aina, että se on vaan lyhytaikainen. Jos mekin semmoiseen törmätään niin usein ne kaverit vaan häipyvät. Ei pääse siihen kiinni. Sit on sitä, että ne ei itse ilmoita niistä, ei tiedä tätä systeemiä. Missä tapauksessa se sen työntekijän kannalta mietittynä on hyväksikäyttöä, jos se kerran kokee saavansa täällä paremmin [palkkaa] kuin kotimaassaan? (Suomi, kansalaisyhteiskunta)

On selvää, että hyväksikäytetyt ulkomaalaiset työntekijät kohtaavat suuria ongelmia yrittäessään vaatia maksamattomia palkkojaan ja saadakseen oikeutta. Monissa EU:n jäsenvaltioissa ihmiskaupan uhrit ovat oikeutettuja erityispalveluihin.

Tämä vaatii kuitenkin sen, että hyväksikäytetyt työntekijät on määritelty ihmiskaupan uhreiksi, koska muuten erityispalveluihin ei ole pääsyä, eivätkä he välttämättä saa tarvittavaa apua asian viemiseksi oikeuteen.

Tämän vuoksi on tärkeää, että kaikki toimijat viranomaisista järjestöihin ja ammattiliittoihin ottavat huomioon, että uhrikeskeiseen lähestymistapaan kuuluu uhrien informoiminen omista oikeuksistaan. Jakamalla käytännönläheistä tietoa työntekijöiden oikeuksista Suomessa voidaan voimaannuttaa sekä uhreja että haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä, jolloin he voivat itse päättää, kuinka parhaiten vaatia omia oikeuksiaan.

Ulkomaalaisilla työntekijöillä on seuraavat oikeudet (Sorrentino & Jokinen 2014):

- Oikeus saada tietoa
- Oikeus ymmärtää ja tulla ymmärretyksi
- Oikeus oikeudenmukaisiin työehtoihin ja turvalliseen työympäristöön
- Oikeus ammatilliseen järjestäytymiseen
- Oikeus oikeussuojakeinoihin, ml. oikeusapuun maksamattomien palkkojen ja vahingonkorvausten suhteen

Ihmiskaupan uhreilla on myös oikeus ehdottomaan, oikeuslähtöiseen apuun tekivätpä he yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa tai eivät. Projektin kumppanimaissa on lupaavia käytäntöjä tämän suhteen. Eri ammattiliitot, järjestöt sekä viranomaiset tarjoavat matalan kynnyksen palveluita, kuten puhelinpalveluita sekä oikeusneuvontaa eri kielillä. Esimerkiksi Viron Sosiaalivakuutuslautakunta ylläpitää ihmiskauppaan liittyvään ohjeistukseen keskittyvää päivystävää puhelinta³, joka tarjoaa tietoa sadoille työntekijöille vuosittain. Suomessa Rikosuhripäivystys (RIKU)⁴ tarjoaa käytännön apua ja tukea työperäisen hyväksikäytön ja -ihmiskaupan uhreille. RIKU on julkaissut mm. erikielisiä esitteitä ja videoita työntekijöiden oikeuksista Suomessa⁵. Ihmiskaupan uhrit voivat lisäksi saada apua kansallisen Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta⁶. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) tarjoaa työsuhdeneuvontaa, kuten esimerkiksi maksutonta oikeusneuvontaa maahanmuuttajille (ilman liittoon kuulumisen vaatimusta).⁷ Bulgariassa kansallinen ihmiskaupan vastainen komissio⁸ tarjoaa apua ihmiskaupan uhreille, siinä missä Latviassa kaksi valtuutettua palveluntarjoajaa⁹ – kansalaisjärjestöt Shelter Safe House ja Centre Marta – voivat tunnistaa henkilön ihmiskaupan uhriksi ja tarjota heille valtiorahoitteista apua riippumatta heidän halukkuudestaan tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa.

³ +372 6607 320

⁴ <https://www.riku.fi/fi/erilaisia+rikok-sia/tyovoiman+hy- vaksikaytto/>

⁵ https://www.youtube.com/watch?v=rX9lleGlz_g0&feature=youtu.be

⁶ <http://www.ihmiskauppa.fi>
+358 295 463 177

⁷ <https://www.sak.fi/tyoelama/maahanmuuttajat>

⁸ <https://antitrafficking.government.bg>

⁹ Shelter Safe House puh.:(+371) 28612120 (24/7) ja Marta Centre puh.:80002012 (arkisin 10:00 – 18:00), www.cilvektirdznieciba.lv, www.trafficking.lv

Suosituksset eri toimijoille

Kuka?	Mitä tarvitaan?	Tavoite
EU:n jäsenmaat	<ul style="list-style-type: none">• Riittävä lainsäädäntö, jotta työperäiseen hyväksikäyttöön (joka ei täytä ihmiskaupan rikosoikeudellista määritelmää) voidaan puuttua• Julkisten hankintojen alihankintaketjujen tulee olla vapaita hyväksikäytöstä• Viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen operatiivisen toiminnan riittävät resurssit on taattava	<ul style="list-style-type: none">• Tekijöiden asettaminen vastuuseen sekä työperäisen hyväksikäytön muuttaminen tuottamattomaksi ja riskialttiiksi• Riittävät resurssit sekä viranomaisille tunnistamiseen ja esitutkintaan että kansalaisjärjestöille uhreille kohdistettuun avuntarjontaan sekä neuvontaan
Esitutkintaviranomaiset, työsuojelutarkastajat, veroviranomaiset	<ul style="list-style-type: none">• Ennaltaehkäisevän työn lisääminen• Tarkastusten kohdentaminen korkean riskin aloille (perustuen paikallisiin analyysiin ja vihjetietoon)• Yhteistyön lisääminen viranomaisten ja muiden kanssa, tiivistetty tiedonvaihto ja yhteistarkastukset• Viranomaisten tietoisuuden lisääminen työperäisestä hyväksikäytöstä ja sen kytköksistä ihmiskaupan ja talousrikoksiin	<ul style="list-style-type: none">• Työperäisen hyväksikäytön lievempien muotojen oikea-aikainen tunnistaminen, jolloin tilanne ei pääse kehittymään ihmiskaupaksi• Hyväksikäytettyjen työntekijöiden oikeussuojan takaaminen, rikosentekijöiden rankaiseminen, uhrien ohjaus asianmukaisten palveluiden piiriin
Kansalaisyhteiskunta, ml. ammattiliitot	<ul style="list-style-type: none">• Ulkomaalaisille työntekijöille kohdistettujen palveluiden lisääminen, ml. oikeusneuvontaa eri kielillä	<ul style="list-style-type: none">• Ulkomaalaiset työntekijät tuntevat omat oikeutensa, ja voivat niitä käyttämällä ajaa omia etujaan
Yritykset	<ul style="list-style-type: none">• Varmistetaan, ettei työperäistä hyväksikäyttöä esiinny yrityksen omassa toiminnassa tai alihankintaketjuissa• Luodaan työntekijöille ilmiantoväylät, joiden kautta mahdollisista ongelmista voi ilmoittaa anonyymisti ja/tai ilman seurauksia	<ul style="list-style-type: none">• Yrityksillä on keinoja puuttua työperäiseen hyväksikäyttöön. Yritykset pitävät huolen alihankintaketjunsä läpinäkyvyydestä ja niiden valvonnasta.• Kilpailu pysyy tasapuolisena, eikä sitä vääristetä työperäisen hyväksikäytön keinoin

Lähdeluettelo

- Allain, J., Crane, A., LeBaron, G., & Behbahani, L. (2013). Forced Labour's Business Models and Supply Chains. Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/forced-labour-business-full.pdf>
- Alvesalo, A., Jokinen, A. & Ollus, N. (2014): The exploitation of migrant labour and the problems of control in Finland. In Van Aerschot, Paul & Daenzer, Patricia (eds.) The Integration and Protection of Immigrants - Canadian and Scandinavian Critiques. Ashgate, 121-138.
- Checkland, P. and Poulter, J. (2006) Learning for Action: A Short Definitive Account of Soft Systems Methodology and Its Use for Practitioners, Teachers and Students. Wiley, Hoboken.
- Crane, A., LeBaron, G., Allain, J., & Behbahani, L. (2019). Governance gaps in eradicating forced labour: From global to domestic supply chains. *Regulation & Governance*, 13(1), 86–106.
- CSD (2019). Financing of organised crime - human trafficking in focus. Sofia. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36697.36961>
- Davies, J. (2018): From severe to routine labour exploitation: The case of migrant workers in the UK food industry. *Criminology & Criminal Justice*. <https://doi.org/10.1177/1748895818762264>.
- Davies, J. & Ollus, N. (2019). Labour exploitation as corporate crime and harm: outsourcing responsibility in food production and cleaning services supply chains. *Crime, Law and Social Change*. <https://doi.org/10.1007/s10611-019-09841-w>
- Federal Public Service Social Security (2011). Legal environment for fighting undeclared work and social fraud: the situation de lege lata. Brussels. Retrieved from <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/icenuw-lege-lata-fr.pdf>
- FRA (2015). Severe labor exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligations and victims' rights. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights.
- HS (30.3.2019). Pitkä vuoro. Suomalaisten suosimilla nepalilaisilla ravintoloilla on synkkä puoli. HS:n selvityksen perusteella ravintoloissa tapahtuu laajaa ja systemaattista työntekijöiden hyväksikäyttöä. Taustalla toimii pieni omistajien joukko, jolla on tiivis yhteys toisiinsa. Paavo Teittinen. <https://dynamic.hs.fi/2019/nepal/>
- Jokinen, A., Ollus, N. and Viuhko, M. (2011). Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa

ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. Publication series No. 67. Helsinki: HEUNI.

Ollus, N. (2016). From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland. HEUNI Report Series 84, Helsinki: HEUNI.

Skrivankova, K. (2014). Forced labour in the United Kingdom. <https://www.jrf.org.uk/report/forced-labour-united-kingdom>

Smit, M. (2011). Trafficking in human beings for labour exploitation. The case of the Netherlands. Trends in Organised Crime, 14, 184–197.

Sorrentino, L. & Jokinen, A. (2014). Ohjeistus ulkomaalaisten työntekijöiden rekrytointiin ja palkkaamiseen liittyvien väärinkäytösten ja työperäisen ihmiskaupan ennaltaehkäisemiseksi. Publication Series No. 79. Helsinki: HEUNI.

